

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

СУБІН-КОЖЕВНІКОВА АЛЬОНА СЕРГІЇВНА

УДК 721(477.44-25)"18/19"+
711.4(477.44-25)"18/19"

**РОЗВИТОК АРХІТЕКТУРИ М. ВІННИЦІ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.**

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Львів – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Вінницькому національному технічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат архітектури, доцент
Смоляк Володимир Вікторович,
доцент кафедри будівництва,
міського господарства та архітектури
Вінницького національного
технічного університету, м. Вінниця

Офіційні опоненти: доктор архітектури, доцент
Рибчинський Олег Валерійович,
професор кафедри архітектури та реставрації
Національного університету
«Львівська політехніка», м. Львів

кандидат архітектури, доцент
Поліщук Лариса Клавдіївна,
доцент кафедри архітектури та містобудування
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу,
м. Івано-Франківськ.

Захист відбудеться «3» квітня 2020 року о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.11 при Національному університеті «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Степана Бандери, 12).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» за адресою: 79013, м. Львів, вул. Професорська, 1.

Автореферат розісланий «2» березня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
к. арх., проф.

Г. П. Петришин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

В останні роки в українському суспільстві відбуваються значні соціокультурні трансформації, що приводять до формування нової ідентичності та переосмислення значення національних цінностей. Важливе місце у матеріально-духовному надбанні займають пам'ятки архітектури та містобудування, які яскраво відображають провідні ідеї свого часу. Особливу культурну цінність в історичній частині Вінниці становлять будівлі та споруди, зведені наприкінці XIX – у першій половині XX ст. у період найактивнішого архітектурно-містобудівного розвитку, протягом якого, під впливом сукупності факторів, відбулись трансформація планувальної структури міста та зміна стильових спрямувань в архітектурі.

Актуальність теми дослідження:

1. Останні десятиліття відзначаються підвищенням рівня зацікавленості широкого кола науковців проблемами збереження культурної спадщини. Відтак актуальність теми цього дослідження визначається необхідністю розширення наукового знання про розвиток архітектури України, включенням у предметне поле архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.

2. Тематика розвитку архітектури Вінниці, незважаючи на численні дослідження як окремих, так і загальних проблем, має певні історико-теоретичні прогалини. Тому наукове дослідження потребує ретельного визначення етапів розвитку розпланувальної структури міста та архітектурно-стильових особливостей забудови Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.

3. У процесі активних архітектурно-містобудівних перетворень у центральній частині Вінниці протягом останніх десятиліть значення культурної спадщини часто нівелювалось, що призвело до руйнування традиційного архітектурно-розпланувального укладу. Тому пріоритетні завдання збереження пам'яток та традиційного характеру середовища передбачають визначення особливостей розвитку архітектури Вінниці окресленого періоду.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи відповідає міській програмі «Програма реставрації об'єктів культурної спадщини на територіях населених пунктів, що входять до складу Вінницької міської об'єднаної територіальної громади на 2018 – 2020 роки» затвердженої рішенням Вінницької міської ради від 22.12.2017 р. № 1020 та змінами до неї внесеними рішенням Вінницької міської ради від 25.01.2019 р. № 1529. Також напрямок дослідження узгоджується з Законом України «Про охорону культурної спадщини» (№ 1805-III, Редакція від 25.01.2019, підстава 2457-VIII).

Мета дослідження: визначити основні етапи та розкрити характерні особливості процесу розвитку розпланувальної структури та архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати результати попередніх досліджень, систематизувати джерельну базу щодо архітектури м. Вінниці, опрацювати комплексну методику дослідження.

2. Встановити передумови та визначити фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

3. Визначити основні етапи розвитку Вінниці, зокрема формування розпланувальної структури міста, наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

4. Визначити та проаналізувати основні типологічні групи будівель за їхніми характерними ознаками на кожному етапі розвитку.

5. Визначити стильові спрямування в архітектурі Вінниці окресленого періоду та розкрити їхні особливості.

6. Охарактеризувати стан і визначити проблеми збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.

Об'єкт дослідження – об'ємно-просторові зміни архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Предмет дослідження – розпланувальна структура міста та стильові особливості архітектури Вінниці.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період кінця XIX – першої половини XX ст. Крайня нижня межа дослідження – 1871 р. – час завершення будівництва залізничної лінії «Київ – Балта – Одеса» поблизу міста та початку найактивнішого архітектурно-містобудівного розвитку Вінниці. Верхня межа – середина 1950-х рр. – початок «боротьби з надмірностями» в архітектурі.

Територіальні межі дослідження визначено відповідно до адміністративної межі м. Вінниці періоду кінця XIX – першої половини XX ст.

Методика дослідження: робота передбачає поетапне виконання дослідницьких завдань із застосуванням загальнонаукових емпіричних і теоретичних методів (аналіз, синтез, історичний аналіз, метод періодизації, узагальнення) та спеціальних методів (натурних досліджень, графоаналітичного зіставлення, методів типологічного, композиційного та стильового аналізу).

Наукова новизна одержаних результатів:

У дисертації вперше:

– визначено основні архітектурно-містобудівні етапи розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.;

– розкрито архітектурно-стильові особливості забудови Вінниці на різних етапах розвитку.

Доповнено:

– джерельну базу за темою дослідження;

– відомості про історичні передумови та визначено фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.;

– типологічні групи будівель Вінниці окресленого періоду за їхніми характерними ознаками;

– характеристику стильових спрямувань в архітектурі Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.;

Отримала подальший розвиток система оцінювання стану та проблем збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці.

Практичне значення роботи. Доповнення джерельної бази та визначення архітектурно-стильових особливостей забудови Вінниці наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. створюють основу для подальших досліджень з цієї тематики в ширших територіальних та хронологічних межах. Окрім цього, результати дослідження можуть бути використані в пам'яткоохоронній галузі при реставрації цінних об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини.

Окремі положення наукової роботи впроваджено у навчальний процес як доповнення до курсу лекцій дисципліни «Архітектура будівель і споруд» для студентів ІІ курсу навчання, спеціальності 192 – «Будівництво та цивільна інженерія» Вінницького національного технічного університету.

Особистий внесок здобувача в опублікованих працях, написаних у співавторстві з к. арх., доц. В. Смоляком, полягає у: проведенні натурних досліджень, опрацюванні першоджерел, складанні описової частини [1, 3, 5, 7, 8, 9, 10]; аналізі типологічних груп будівель, об'ємно-планувальних та стильових вирішень [1, 5, 7, 8, 9, 10]; визначенні природно-ландшафтних особливостей місцевості [7], визначенні етапів архітектурно-містобудівного розвитку Вінниці [3, 5].

Апробація результатів. Основні положення та висновки дисертації висвітлено на: Міжнародній науково-технічній конференції «Інноваційні технології в будівництві» (Вінниця, 18 – 20 листопада 2014 р.); Міжнародній науково-технічній конференції «Енергоефективність в галузях економіки України» (Вінниця, 17 – 19 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-технічній конференції «Інноваційні технології в будівництві» (Вінниця, 5 – 7 жовтня 2016 р.); XLVI Науково-технічній конференції факультету будівництва, теплоенергетики та газопостачання (Вінниця, 22 – 24 березня 2017 р.) [11]; VII Міжнародному молодіжному науковому форумі “Litteris et Artibus” (Львів, 23 – 25 листопада 2017 р.) [13]; XLVII Науково-технічній конференції факультету будівництва, теплоенергетики та газопостачання (Вінниця, 14 – 23 березня 2018 р.) [14]; V Всеукраїнському науково-теоретичному семінарі з циклу «Повсякденність: візії та смисли» на тему «Образ радянського: конструкція, міфологія, візуальні рамки» (Вінниця, 4 – 5 квітня 2019 р.).

Результати дослідження впроваджено при розробці проектів реставрації пам'яток архітектури місцевого значення (2017 р.¹, 2018 р.²).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 14 наукових праць, серед яких 6 статей – у наукових фахових виданнях України [1, 2, 3, 4, 5, 6]; 1 стаття – у іноземному науковому періодичному виданні [7], згідно міжнародного стандарту ISSN: 1899-0142 та внесеного до наукометричних баз даних й індексованого у: Web of Science, ICI Journals Master List, VazTech, ESCI; 3 статті – в інших наукових виданнях [8, 9, 10];

¹ «Ремонтно-реставраційні роботи (капітальний ремонт, реконструкція та реставрація) на пам'ятці місцевого значення «Готель «Савой» на вул. Козицького/Соборна, буд. 34/48 (Ох. №3-Вн) під Вінницький адміністративний суд», ТОВ «МУР».

² «Реставрація пам'ятки архітектури місцевого значення «Будинок міської Думи» на вул. Соборній, 67 із пристосуванням під потреби Вінницької міської ради», Вінницька філія ДП «НДІпроектреконструкція».

4 публікації за матеріалами конференцій та тези доповідей [11, 12, 13, 14].

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та першоджерел і додатків. Обсяг дисертаційної роботи 273 сторінки, з яких: 140 сторінок основного тексту, 28 сторінок з таблицями, 29 сторінок списку використаних джерел та літератури (298 позиції), 4 додатки на 53 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, об'єкт, предмет, основні завдання та методи дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі «Історіографія та методика дослідження процесу розвитку архітектури м. Вінниці» розглянуто історіографію, систематизовано джерельну базу, опрацьовано комплексну методика дослідження.

У підрозділі 1.1 «Аналіз стану наукових досліджень та огляд джерельної бази» проаналізовано дослідження у сфері архітектури та суміжних дисциплін, систематизовано архівні джерела. Історіографію вітчизняних та закордонних досліджень умовно поділено за хронологією на три етапи: 1) XIX – перша половина XX ст.; 2) друга половина XX ст.; 3) сучасний етап.

Історіографія XIX – першої половини XX ст. Для вирішення поставлених завдань автором проаналізовано праці з теорії та історії архітектури європейських науковців³. Також розглянуто праці російських та українських науковців, що розкривають певні аспекти архітектурної теорії⁴.

У XIX ст. історичні поселення Поділля досліджували переважно польські науковці в контексті історії Речі Посполитої⁵. Проте зі становленням влади Російської імперії розпочався новий етап вивчення різноманітних складових культурної спадщини⁶. У 1930-х рр. значна увага приділялась проблемі збереження та популяризації історико-архітектурної спадщини Вінниці⁷.

Історіографія другої половини XX ст. налічує значну кількість науково-теоретичних робіт європейських науковців⁸. У дослідженні також опрацьовано наукові праці в галузі теорії містобудування українських і російських науковців⁹ та праці, присвячені історії і теорії архітектурних стилів¹⁰. Проте, незважаючи на значний інтерес до культурної спадщини Поділля у цей період, дослідження архітектури Вінниці мали фрагментарний характер¹¹.

Встановлено, що на сучасному етапі українськими науковцями визначено

³ Е. Howard (1902), Б. Флетчер (1914), І. Drexler (1921), Р. Park (1925), Le Corbusier (1926).

⁴ Г. Барановський (1904), Г. Лукомський (1910), О. Гінзбург (1924), В. Кричевський (1940).

⁵ W. Marczynski (1820), A. Przewdziecki (1840), E. Rolle (1864), A. Jabłonowski (1889).

⁶ М. Орловський (1856), Ю. Сіцинський (1901), І. Шипович (1902).

⁷ О. Бируля (1930), В. Отамановський (1926), М. Білінський (1926).

⁸ А. Whittick (1950), Т. Broniewski (1980), Н. Pevsner (1980), Р. Bayer (1992), W. Koch (1996).

⁹ В. Лавров (1977), А. Бунін (1979), А. Гутнов (1984), З. Яргіна (1986), І. Фомін (1998).

¹⁰ Ю. Асєєв (1961), Н. Баранов (1980), Е. Кіріченко (1986), В. Ясієвич (1988).

В. Горюнов (1994), С. Хан-Магомедов (1996), В. Чепелик (1997).

¹¹ Д. Малаков (1982), В. Тимофієнко (1991), Р. Aftanazy (1996), А. Секретарьов (1997).

нові теоретико-методологічні підходи до охорони об'єктів культурної спадщини¹². Також значна частка досліджень присвячена питанням розвитку планувально-просторової організації історичних міст¹³ і стильових спрямувань архітектури¹⁴. Сьогодні історіографія досліджень Вінниччини налічує значну кількість наукових робіт історико-краєзнавчого характеру¹⁵. Проте основою теоретичної бази дослідження є праці, присвячені власне архітектурі Вінниці¹⁶.

Архівні джерела. Основний масив першоджерел за темою роботи представлений у фондах Державного архіву Вінницької області. Важливим джерелом інформації у дослідженні є зібрання стародруків, періодичних видань, графічних матеріалів Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного, м. Київ; Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва. Джерельну базу доповнюють цінні іконографічні матеріали з фондів Інституту «УкрНДПроекстрєставація», м. Київ; Департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради.

У підрозділі 1.2 «*Методи та методика дослідження процесу розвитку архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.*» викладено загальнонаукові та спеціальні методи, що застосовано у дослідженні. Основою роботи стало постадійне виконання дослідницьких завдань.

Стадія I. Накопичення попередньої інформації. Використано теоретичні загальнонаукові методи, зокрема аналіз і систематизацію наукової літератури, метод першоджерел; проведено емпіричні дослідження.

Стадія II. Історичний аналіз. За допомогою історико-генетичного та історико-фактологічного методів визначено передумови і фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці окресленого періоду.

Стадія III. Аналіз просторових змін м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. За допомогою методів графоаналітичного зіставлення, морфологічного та порівняльного аналізу, методу періодизації та узагальнення, визначено основні архітектурно-містобудівні етапи розвитку міста. Визначено до опрацювання кількість найбільш знакових будівель (110 об.).

Стадія IV. Комплексний аналіз об'єктів забудови Вінниці кінця XIX – першої половині XX ст. На основі методів типологічного, композиційного та стильового аналізу проаналізовано якісні характеристики будівель та визначено основні типологічні групи за: функціональним призначенням, топологічними, планувальними та композиційними вирішеннями. Визначено стильові спрямування в архітектурі Вінниці окресленого періоду.

Стадія V. Порівняльний аналіз якісних властивостей архітектурно-

¹² В. Тимофієнко (2004), М. Бєвз (2004), М. Дьомін (2005), В. Вечерський (2006), О. Лесик (2013), Л. Прибега (2015).

¹³ С. Топилко (2003), О. Михайлишин (2014), Г. Петришин (2016), О. Рибчинський (2017).

¹⁴ А. Іконніков (2001), Л. Поліщук (2002), Б. Черкес (2008), А. Пучков (2013), С. Лінда (2013), Ю. Івашко (2013), С. Смоленська (2017).

¹⁵ А. Подолинний (2007), С. Гальчак (2011), В. Колесник (2013), О. Коляструк (2015), С. Єсюнін (2015), Т. Кароєва (2018).

¹⁶ С. Царенко (2005), А. Литвинов (2006), М. Wiraszka (2008), В. Вечерський (2011), Л. Денисова (2011), В. Смоляк (2011), Н. Котошук (2016), М. Потупчик (2017).

розпланувальних змін Вінниці окресленого періоду на основі отриманих результатів та за допомогою методів аналізу, синтезу та порівняння.

Стадія VI. Узагальнення результатів дослідження, визначення проблем збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці.

У другому розділі «Загальні тенденції розвитку м. Вінниці» проаналізовано зміни розпланувальної структури міста на різних історичних етапах з урахуванням сукупності факторів та передумов.

У підрозділі 2.1 «Історичні передумови» охарактеризовано головні передумови формування розпланувальної структури Вінниці, серед яких: природно-ландшафтні (гідрографія, рельєф, ґрунти) та кліматичні, політико-адміністративні, соціокультурні, комунікаційні (торгові шляхи).

З'ясовано, що на початковому етапі освоєння територій на планувальну структуру поселення значно вплинули особливості рельєфу та гідрографії. Встановлено, що формування стійкої планувальної структури Вінниці розпочалось від XVI ст. Розбудова єзуїтського комплексу (XVII – XVIII ст.), домініканського (XVII ст.) та капуцинського кляшторів (XVIII ст.) закріпили правобережну орієнтацію просторового розвитку міста. Після приєднання Брацлавщини до Російської імперії (1793 р.) визначальними факторами постали політичні та соціально-економічні події першої половини XIX ст.

У підрозділі 2.2 «Головні фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.» за результатами аналізу джерельної бази визначено головні фактори впливу: 1) політико-адміністративні, 2) соціально-економічні, 3) комунікаційні, 4) природно-ландшафтні, 5) культурно-просвітницькі та нормативні (табл. 1, с. 18).

З'ясовано, що політико-адміністративні фактори мали найбільший вплив на розвиток Вінниці, зокрема її адміністративний статус повітового центру у складі Російської імперії. Завершення будівництва залізничної лінії «Київ – Балта – Одеса» у 1871р. також сприяло економічному піднесенню міста.

Вагомий вплив мала неоднорідність етнічної структури населення.

Наступний етап архітектурно-містобудівного розвитку Вінниці розпочався з встановленням радянської влади та утворенням Вінницької області у 1932 р. Проголошення курсу на індустріалізацію, значно вплинуло на розвиток функціонально-планувальної структури міста.

З'ясовано, що архітектурний образ міста наприкінці XIX – на початку XX ст. формувался за дії творчих впливів російських архітектурних шкіл, з урахуванням місцевої будівельної традиції. Визначальними для архітектурного формотворення стали також нормативи та постанови радянської влади.

У підрозділі 2.3 «Етапи формування розпланувальної структури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.» визначено етапи у розвитку міста загалом та формуванні розпланувальної структури зокрема, з урахуванням всіх факторів впливу (табл. 2, с. 19).

Етап I (1871 – 1899-ті рр.). Від середини XIX ст. (відповідно до проектного плану 1839 р.) розпочалась трансформація й ущільнення забудови середмістя, загальне розпланувальне поєднання частин міста. В забудові міста переважали дерев'яні та дерев'яно-валькові будинки. Проте в середмісті

відбувалася поступова заміна дерев'яних одноповерхових будівель на муровані, що сконцентрувались вздовж головних доріг. Промислове освоєння східних територій зумовило формування нових регулярних кварталів на Замості.

Етап II (1900 – 1919-ті рр.). За планом 1915 р. встановлено поширення регулярної квартальної забудови у західному (район Слов'янка) і північно-східному (район Замостя) напрямках. Староміська містобудівна форма зберігала нерегулярну структуру планування. На цьому етапі відбувся якісний злам характеру забудови міста, зокрема було зведено визначні будівлі адміністративних та культурно-освітніх установ, сакральні споруди; прокладено перші інженерні мережі та трамвайну лінію.

Етап III (1920 – 1955-ті рр.). У 1930-х рр. активно впорядковується міський простір, забудовуються нові ділянки. Важливим рішенням у 1949 р. стала ухвала функціонального розподілу територій, що передбачала розміщення основних промислових підприємств у резервній промисловій зоні в північній та північно-східній частині міста. Також схвалено зонування забудови міста по поверховості. На даному етапі інтенсивне житлове будівництво в центральній частині, районах Слов'янка, П'ятничани і Замостя остаточно закріплює простори кварталів та вулиць.

У третьому розділі «Архітектура м. Вінниці наприкінці XIX – початку XX ст.» визначено особливості розвитку архітектурно-стильових вирішень об'єктів різних типологічних груп окресленого періоду (табл. 3, с. 20).

У підрозділ 3.1 «Характеристика типологічних груп будівель кінця XIX – початку XX ст.» визначено планувальні та архітектурно-композиційні вирішення будівель в залежності від їхнього функціонального призначення. Загалом дослідження охоплює 78 будівель.

У підрозділі 3.1.1 «Функціональні та об'ємно-планувальні вирішення будівель» встановлено, що основний тип будівель середмістя середини XIX ст. – одно-, двоповерхові житлово-виробничі будинки. У передмістях основу забудови становили житлові будинки садибного типу. Проте наприкінці XIX ст. з'явилися нові функціонально-типологічні групи: житлові будівлі (особняки, будинки садибного типу, гарнізонні житлові будівлі, прибуткові будинки, готелі), громадські будівлі та інші типи нежитлових споруд (адміністративні, культурно-освітні, фінансові, медичні, транспортні, комунального господарства, сакральні).

За способами розташування у системі міської забудови (топологічна характеристика) житлові та громадські будівлі умовно класифіковано так: Тип А – будівлі, що формують фронт вулиці; Тип Б – будівлі на перехресті вулиць; Тип В – будівлі в глибині ділянки.

За планувальними характеристиками визначено типові конфігурації планів з урахуванням розміщення на ділянці: Тип 1 – плани, наближені до прямокутної форми; Тип 2 – Г- та Т-подібні плани; Тип 3 – П- та Ш-подібні плани; Тип 4 – плани складної форми.

Найпоширеніші за формою були плани, наближені до прямокутної форми (Тип 1), що зазвичай мали коридорну чи анфіладну схему планування (вул. Соборна, 56). На початку XX ст. проста прямокутна форма плану еволюціонує

до складної конфігурації: Тип 2 (вул. Соборна, 52), менш поширений Тип 3 (вул. О. Соловйова, 13). Планами складної форми (Тип 4) характеризуються нечисельні особняки (вул. Пушкіна, 38). Асиметрія внутрішнього планування громадських споруд була зумовлена особливим функціональним призначенням (будівля бібліотеки, вул. Соборна, 73).

Значно впливали на формування архітектурного простору Вінниці громадські будівлі на розі головних вулиць міста, що мали зазвичай прямокутну, Г- та Т-подібну форму плану (будівля театру, вул. Театральна, 13).

Під час аналізу поверховості забудови виявлено, що переважали 1-2 поверхові будинки. На території середмістя, вздовж сучасних вулиць Соборної, М.Овдова, Театральної, Магістратської розміщувались будинки у 2-3 поверхи.

У підрозділі 3.1.2 «Архітектурно-композиційні вирішення будівель» встановлено, що на вибір композиційної схеми побудови об'єму впливали розмір та розташування ділянки в системі міської забудови, а також стильова приналежність з урахуванням функціональної складової. Отже виділено та проаналізовано такі типи: Тип I – рівноакцентна композиція; Тип II – симетрична центрально-осьова; Тип III – симетрична двохосьова; Тип IV – симетрична трьохосьова; Тип V – асиметрична композиція фасаду.

Встановлено, що наприкінці XIX ст. переважають рівноакцентна (Тип I) та симетрична центрально-осьова (Тип II) композиції фасаду. Горизонтальне членування фасадів, ритмічне чергування пілястр та вікон – характерні для рівноакцентної композиції фасаду (вул. Соборна, 66). Дослідження показали, що симетрія та акцентування головної осі (Тип II) фасаду підкреслювали суспільну значущість будівлі (буд. Міської думи, вул. Соборна, 67). Симетрична двохосьова композиція фасаду (Тип III) визначається наявністю бічних ризалітів, (вул. Льва Толстого, 11). Трьохосьову композиційну схему (Тип IV) використано за значної протяжності фасаду (вул. Соборна, 87).

На початку XX ст., під впливом естетики модерну, значного поширення набуває асиметрична композиція фасаду (Тип V) (вул. С. Петлюри, 15). Також було встановлено, що на цьому етапі в оздобленні фасадів підвищується рельєф архітектурних деталей, в композиції широко застосовуються кутові еркери, куполи, складні за конфігурацією завершення.

У підрозділі 3.2 «Формування архітектурної стилістики наприкінці XIX – початку XX ст.» досліджено стильові особливості архітектури Вінниці в хронологічних межах етапів розвитку міста.

Підрозділ 3.2.1 «Стильові особливості архітектури кінця XIX ст. (Етап I)». В архітектурі Вінниці проявились загальні тенденції того часу, що полягали у пошуку естетичного ідеалу зверненням до історичних зразків. Отже, на цьому етапі в архітектурі періоду історизму сформувалося три стильові напрями: класичний (неоренесанс, еkleктика), романтичний напрям (неоготика, неороманіка, неоросійський, народний романтизм), раціональний напрям («цегляний стиль»).

Встановлено, що архітектурний образ міста наприкінці XIX ст. формували муровані будинки з фасадними композиціями класичного спрямування вздовж головних вулиць (вул. Соборна, 35). Еkleктичне

поєднання форм бароко та інших стильових спрямувань характерне для архітектури прибуткових будинків (вул. Соборна, 37).

Наприкінці XIX ст. в архітектурі Вінниці простежується тенденція звернення до прототипів національної культурної спадщини. Риси «російського» стилю виявлено у вирішенні будівлі реального училища (вул. Соборна, 87). Доволі помітним є вплив української народної архітектури (вул. Князів Коріатовичів 44). Архітектурні елементи, стилізовані під середньовіччя, спостерігаємо у вирішенні особняків (вул. Магістратська, 64).

Значного розвитку наприкінці XIX ст. отримав раціональний напрям. У цей період набувають поширення нетиньковані фасади з цегляним декором, що пояснюється практичністю і доцільністю застосування міцного та економічного матеріалу (вул. М. Оводова, 41).

У підрозділі 3.2.2 «*Стильові особливості архітектури початку XX ст. (Етап II)*» встановлено, що в архітектурі Вінниці доби модерну простежуються такі стильові напрями: ретроспективний (модернізовані неостилі, еkleктика), національно-романтичний, раціональний напрям та інтернаціональний модерн.

Архітектура Вінниці доби модерну зазнала нашарувань неостилів XIX ст. Характерними стали модернізовані елементи класичного зодчества (буд. Міської Думи, вул. Соборна, 67). Стильові ідеї необароко знайшли своє відображення у вирішенні прибуткових будинків та готелів (вул. Соборна, 48).

Серед будинків Вінниці тієї доби вирізняються мальовничістю форм нечисленні особняки, в архітектурі яких прослідковуються риси романтизму з елементами історичних стилів (вул. М. Оводова, 1). Окрім житлових будинків, ідея відродження національної самобутності проявилась в архітектурі православних храмів (Свято-Воскресенський храм, Хмельницьке шосе, 5).

Вишукані форми модерну в архітектурі Вінниці («інтернаціональний модерн», за Іконніковим (2001) зустрічаються в образному вирішенні особняків (вул. Пушкіна, 38, вул. Грушевського, 30).

Раціональний напрям проявлявся у наслідуванні «канонічних» форм і прийомів, їх адаптації до місцевих традицій будівництва (вул. М. Оводова, 6).

Зберігається тенденція кінця XIX ст. у вирішенні фасадів «цегляного стилю»: використання фактури цегли та кольору як засобу виділення окремого мотиву (вул. Пушкіна, 19). Проте у цей період набуває популярності силікатна цегла в оформленні особняків та прибуткових будинків (вул. Льва Толстого, 11).

Встановлено, що визначальним у формуванні архітектурного образу Вінниці початку XX ст. став творчий спадок Г. Артинова (1860 – 1919-ті рр.) – першого міського архітектора (1900 – 1919-ті рр.). Він вдало інтерпретував та модернізував архітектурно-композиційні прийоми для досягнення більшої архітектурної виразності об'єкту.

У четвертому розділі «**Архітектура м. Вінниці 1920 – 1955-х рр.**» визначено особливості розвитку архітектурно-стильових вирішень об'єктів різних типологічних груп (досліджено 32 об.) (табл. 3, с. 20).

У підрозділі 4.1 «*Характеристика типологічних груп будівель 1920 – 1955-х рр.*» встановлено, що у цей період прослідковується урізноманітнення типології громадських будівель. Активного розвитку в архітектурному

вирішенні набули культурно-видовищні будівлі, значні кошти було спрямовано на зведення будівель управлінських установ та освітніх закладів. Нові багатоквартирні житлові будинки зводять численні будівельні кооперативи. Незважаючи на широкий спектр об'єктів цього періоду, у типологічному переліку зникають прибуткові будинки, сакральні споруди та особняки.

Визначено, що у рядовій житловій забудові найпоширеніші конфігурації планів, наближені до прямокутної форми (Тип 1) із лінійним блокуванням секцій (вул. Магістратська, 42, вул. Соборна, 81). Для таких будинків характерними є симетричний одноосьовий фасад (Тип II) та симетричний трьохосьовий фасад (Тип IV).

Аналізуючи архітектурно-планувальні вирішення будівель розташованих на перехресті вулиць, встановлено, що найпоширеніші серед них Г- та Т-подібні конфігурації планів (Тип 2) (вул. Коцюбинського, 4/16) та плани складної форми (Тип 4) (вул. Соборна, 70/18) з різноманітними функціонально-планувальними схемами. У вирішенні наріжних будинків житлового та громадського призначення домінує асиметрична композиція фасадів (Тип V) (кінотеатр ім. Коцюбинського, вул. Соборна, 68).

Дослідження показали, що у центральній частині Вінниці протягом 1920 – 55-х рр. зводили переважно три-, чотириповерхові житлові блоковані секційні будинки з лаконічним об'ємно-просторовим вирішенням, у передмістях – однодвоповерхові будинки, планування яких підпорядковується принципам раціональності. Різноманітність планувальних вирішень громадських будівель, що зазвичай мали три, чотири або п'ять поверхів, свідчить про активний пошук нових формотворчих принципів у цей період.

У підрозділі 4.2 «Формування архітектурної стилістики у 1920 – 1955-х рр. (Етап III)» досліджено стильові особливості архітектури Вінниці в хронологічних межах окресленого періоду розвитку міста.

У підрозділі 4.2.1 «Стильові особливості архітектури 1920 – 1930-х рр.» встановлено, що у цей період архітектура Вінниці формувалась під впливом загальнодержавних тенденцій розвитку архітектури та уособлювала варіативність характерних методів формотворення: конструктивізму раціоналістичного напрямку, неокласицистичних ремінісценцій.

В архітектурі окремих будівель цього періоду відзначено прояви авангардних впливів, які підпорядковуються функціональним вимогам (буд. Державного банку, на вул. Соборній, 36).

Дослідження показали, що у 1920 – 30-х рр., як і наприкінці XIX – на початку XX ст., під час проектування житлових будинків також активно використовується раціоналістичний метод у процесі формотворення, що проявляється у функціональному вирішенні планів і об'ємів, водночас фасади будівель часто пластично збагачені елементами класичного стильового спрямування (вул. Грушевського, 28).

Встановлено, що разом із авангардними об'ємно-планувальними рішеннями часто застосовували класицистичні засоби виразності, особливо при зведенні громадських будівель вздовж головних магістралей міста. Архітектурі офіційних установ, що формували образ міста, притаманна урочистість, а

фасадам – симетричність та використання класицистичних ордерних систем і деталей в оздобленні (буд. організацій, вул. Соборна, 70/18). Неокласицистичні засоби виразності проявляються також в композиції об'єму і в оформленні фасадів житлових будинків (вул. Пушкіна, 25).

У підрозділі 4.2.2 *«Стильові особливості архітектури 1945 – 1955-х рр.»* встановлено, що на хвилі патріотичного підйому, в архітектурі громадських та житлових будівель цього періоду широко застосовуються засоби відображення тоталітарної ідеології. Одне з чільних завдань – акцентування уваги на об'єктах, що мали важливе суспільне значення, в основу архітектурно-художнього образу яких покладено класицистичні форми з декоративними елементами радянської символіки (залізничний вокзал, вул. Привокзальна, 1).

У п'ятому розділі **«Стан та проблеми збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.»** проаналізовано стан пам'яткоохоронної справи, визначено головні проблеми та сформовано рекомендації щодо збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці окресленого періоду.

Підрозділ 5.1 «Охорона архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці». Проаналізовано становлення та основні напрями пам'яткоохоронної діяльності.

У підрозділі 5.1.1 *«Становлення засад пам'яткоохоронної роботи у Вінниці»* з'ясовано, що необхідність всебічних досліджень матеріальної спадщини минулого усвідомлено наприкінці ХІХ ст. Проте складна історична ситуація на початку ХХ ст. не дала можливості організувати ефективну пам'яткоохоронну роботу. Після завершення Другої світової війни було розпочато ґрунтовні роботи з дослідження історико-архітектурної спадщини Вінниччини, затверджено перший список пам'яток історії, археології та мистецтва. Однак, незважаючи на зростаючі обсяги ремонтно-реставраційних робіт, урбаністичні перетворення другої половини ХХ ст. знівелювали значення історичної забудови Вінниці.

У підрозділі 5.1.2 *«Охорона об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці на сучасному етапі»* встановлено, що у роки незалежності України в пам'яткоохоронній галузі здійснено низку заходів щодо збереження об'єктів культурної спадщини. Так, у 2007 р. визначено й затверджено у складі Генерального плану міста Вінниці межі Центрального історичного ареалу (інститут «ДІПРОМІСТО»). Проте сьогодні існує необхідність, окрім виявлення та охорони нерухомих пам'яток, у реалізації практичних заходів зі збереження традиційного характеру середовища міста.

У підрозділі 5.2 *«Проблеми та рекомендації щодо збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.»* виявлено головні проблеми збереження та використання культурного надбання. Аналіз розвитку архітектури та містобудування Вінниці показав, що протягом ХІХ – ХХ ст. середмістя формувалось як осередок якісних змін забудови міста і стало відображенням поетапних архітектурно-стильових перетворень міського простору. Однак у другій половині ХХ ст. східні та північно-східні квартали центральної частини міста зазнали нових змін у розплануванні, внаслідок яких втрачено давнішню забудову та історичний

планувальний уклад. Отже, сьогодні в історичному ядрі міста поєднуються різночасові планувальні організації, що потребують практичної реалізації регенераційних заходів.

З метою збереження пам'яток архітектури було здійснено натурні дослідження (110 об.) та проаналізовано сучасний стан будівель, що дозволило визначити ступінь збереженості. Визначено головні впливи руйнівного характеру, що призводять до втрати об'єкту: самовільна добудова чи перебудова будівлі; неналежна експлуатація; функціональна адаптація без врахування історико-архітектурної цінності будівлі; знищення автентичних архітектурних елементів; застосування нових деталей, що не відповідають історичному образу будівлі.

Сформовано перелік рекомендацій щодо збереження архітектурної спадщини м. Вінниці: 1) забезпечення консервації та музейне експонування решток втрачених споруд середмістя, 2) виконання необхідних реставраційних робіт (цілісна або часткова реставрація), 3) проведення ремонтно-реставраційних робіт без втручання в матеріальну субстанцію пам'ятки, 4) реконструкція цінних об'єктів архітектурної спадщини. Потребує також уточнення і доповнення реєстр пам'яток архітектури та містобудування.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено науково-прикладне завдання: визначено основні етапи та розкрито характерні особливості процесу розвитку розпланувальної структури та архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. За результатами дослідження сформульовано наступні висновки:

1. Встановлено, що попередні дослідження розвитку архітектури м. Вінниці, незважаючи на зацікавлення цією темою широкого кола науковців, має певні історико-теоретичні прогалини. Тому задля вирішення поставлених задач, насамперед було систематизовано існуючі бібліографічні матеріали та сформовано джерельну базу дослідження.

Комплексна методика дослідження передбачає поетапне виконання дослідницьких завдань із застосуванням загальнонаукових і спеціальних методів емпіричного та теоретичного рівнів.

2. Виявлено та проаналізовано головні передумови розвитку Вінниці, серед яких: ландшафтні та кліматичні, політико-адміністративні, комунікаційні. Встановлено, що об'ємно-просторові зміни архітектури Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. відбувалися за дії природно-ландшафтних, політико-адміністративних, соціально-економічних, комунікаційних, культурно-просвітницьких та нормативних факторів, що мали різний ступінь впливу на різних відрізках часу.

3. У результаті аналізу просторових змін з урахуванням факторів впливу визначено три основні етапи розвитку Вінниці: Етап I (1871 – 1899-ті рр.); Етап II (1900 – 1919-ті рр.); Етап III (1920 – 1955-ті рр.).

З'ясовано, що наприкінці XIX ст. (Етап I) введено в дію нові правила планування та регулювання забудови, розпочато раціональне розпланування нових кварталів; на початку XX ст. (Етап II) поширюється регулярна

квартальна забудова у західному та північно-східному напрямках, перетворюється архітектурно-містобудівний простір середмістя; у 1920 - 1955-х рр. (Етап III) відзначено функціональне зонування територій та поширення міської забудови у північному та північно-східному напрямках.

4. Визначено та проаналізовано основні типологічні групи досліджуваних будівель за їхніми характерними ознаками на кожному етапі розвитку міста.

Встановлено, що наприкінці XIX ст. (Етап I) дерев'яна одноповерхова забудова поступово замінюється двоповерховими мурованими житловими та громадськими будівлями. На початку XX ст. (Етап II) доповнюються функціонально-типологічні групи, з'являються нові будівлі культурно-освітніх закладів та адміністративних установ. Збільшується поверховість забудови. Найпоширеніші за формою плани, наближені до прямокутної форми (будівлі у рядовій забудові та на перехресті вулиць); менш розповсюджені – Г-подібні плани та плани складної форми. Характерним є анфіладні, коридорні та змішані планувальні схеми.

Визначено, що в архітектурі будівель кінця XIX ст. переважає рівноакцентна та симетрична центральньо-осьова композиція фасаду. На початку XX ст. поряд із симетричними центральньо-осьовими використовують асиметричні композиції для фасадів прибуткових будинків, готелів та особняків. Особливого значення набувають виділення кутових частин і завершень головних фасадів.

З'ясовано, що у 1920 – 1955-х рр. (Етап III) прослідковується збільшення функціонально-типологічних груп об'єктів архітектурної творчості. Проте у цей період зникають з типологічного переліку сакральні споруди, прибуткові будинки та особняки. Встановлено, що для житлових будинків характерними є прості планувальні вирішення та геометризм фасадів. Удосконалюється функціонально-планувальна організація, прослідковується розширення номенклатури приміщень. Проте яскравішу об'ємно-просторову будову мають будівлі адміністративних установ та освітніх закладів на перехресті вулиць з складною формою плану та асиметрією фасадів.

5. Визначено особливості стильових спрямувань в архітектурі Вінниці в хронологічних межах етапів розвитку.

В архітектурі періоду історизму (Етап I) виділено такі стильові спрямування: класичний напрям, романтичний напрям, раціональний напрям. Найбільшого поширення отримали синтезовані форми неоренесансної і необарокової архітектури. Характерним для цього періоду є також «цегляний стиль». Найважливішим критерієм у виборі стильового напрямку було функціональне призначення будівлі та матеріальний стан замовника.

В архітектурі доби модерну (Етап II) переважають модернізовані історичні стилі та раціоналізм. Загалом виділено чотири стильові напрями: ретроспективний, національно-романтичний, раціональний напрям та інтернаціональний модерн. Творцем архітектурного образу Вінниці на початку XX ст. став перший міський архітектор – Г. Артинов.

Впродовж 1920 – 1930-х рр. (Етап III) архітектура Вінниці формувалась на загальних засадах будівельної політики в державі. Визначено такі стильові

спрямування: неокласицистичні ремінісценції, раціоналістичний напрям, конструктивізм. У вирішенні житлових будівель більшою мірою проявився раціоналістичний метод формотворення, архітектурно-стилістичний образ громадських будівель формувався відповідно до класицистичних засад. У 1945-1955-ті рр. в архітектурі будівель поширюються засоби вираження переможних настроїв за допомогою класицистичних форм.

6. Дослідження показали, що пам'яткоохоронна діяльність мала велике значення в культурному будівництві незалежної української держави. Проте сьогодні існують вагомі проблеми у сфері охорони архітектурно-містобудівної спадщини на різних рівнях, що потребують міжгалузевого підходу у вирішенні.

З'ясовано, що у другій половині ХХ ст. розпланування центральної частини міста було реорганізовано, що призвело до значних втрат у забудові. Тому сьогодні існує необхідність розробки та впровадження проектів по відродженню середмістя.

Виявлено причини руйнування цінних об'єктів архітектури, сформовано перелік рекомендацій щодо збереження архітектурної спадщини Вінниці з урахуванням їхньої історико-культурної значущості.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. **Субін-Кожевнікова, А.** та Смоляк, В., 2015. Історико-архітектурне дослідження будівлі Вінницької обласної універсальної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва. *Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 40, с. 151-162.

2. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2016. Дослідження стилістичних особливостей прибуткових будинків м. Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ століть. *Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 45, с. 117-124.

3. **Субін-Кожевнікова, А.** та Смоляк, В., 2017. Особливості архітектури центральної частини м. Вінниці кінця ХІХ початку ХХ століть. *Збірник наукових праць. «Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Архітектура*, №878, с. 40-49.

4. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2018. Визначення стильових особливостей будівлі учбового корпусу реального училища м. Вінниці. *Збірник наукових праць ХНУБА. «Науковий вісник будівництва»*, (3)89, с. 29-33.

5. **Subin-Kozhevnikova A.** and Smoliak V., 2018, “The residential architecture of the central part of Vinnytsia in the 20's – 30's of the XX century”. *Науковий журнал «Architectural Studies / Архітектурні дослідження»*,. Vol. 4, Number 1, 2018, pp. 105-111.

6. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2019. Архітектурний декор на фасадах будівель м. Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 53, с. 67-72.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, включених до міжнародних наукометричних баз:

7. **Subin-Kozhevnikova A.** and Smoliak V., 2018, “The impact of natural landscape on historical urban space: the case of Vinnytsia city, Ukraine”, *Architecture civil engineering environment. ACEE: Silesian University of Technology*. Vol. 11 No. 2/2018, pp. 39-47 ISSN:1899-0142 Poland.

Публікації у періодичних наукових виданнях України:

8. Смоляк, В. та **Субін-Кожевнікова, А.**, 2014. Блакитна перлина Вінниці – готель «Савой». *Науковий журнал. СНАУ. Вісник Сумського національного аграрного університету*, №10(8), с. 15-19.

9. Смоляк, В. та **Субін-Кожевнікова, А.**, 2014. Дослідження особливостей пам'яток архітектури м. Вінниці на прикладі будівлі Міської Думи архітектора Г.Г. Артинова. *Науково-технічний збірник. ВНТУ. «Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві»*, 2(17), с. 139-146.

10. **Субін-Кожевнікова, А.** та Смоляк, В., 2016. Вінницький музично-драматичний театр ім. М. Садовського – дослідження архітектурно-планувальних особливостей будівлі на різних історичних етапах. *Збірник наукових праць ХНУБА. «Науковий вісник будівництва»*, (2)84, с. 135-139.

Тези конференцій:

11. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2017. Особливості формування архітектури центральної частини м. Вінниці кінця XIX століття. *Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ–2017) [Електронне мережне наукове видання]: збірник доповідей*. Вінниця, Україна, 22-24 березня 2017 року.

12. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2017. Фактори впливу на становлення та розвиток архітектури м. Вінниці у 20-30-х роках XX століття. В: *Науковий журнал «Молодий вчений»*, *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук»*. Одеса, Україна, 25-26 серпня 2017 р. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», с. 18-21.

13. **Subin-Kozhevnikova, A.**, 2017. Educational establishments and their role in the formation of the architectural environment of Vinnytsia at the beginning of the XX century. В: «Львівська Політехніка», *Матеріали. VII Міжнародний молодіжний науковий форум “Litteris et Artibus”*. Львів, Україна, 23-25 листопада 2017 р. Львів: Видавництво Львівської Політехніки, с. 224-226.

14. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2018. Визначальні чинники формування композиційно-просторової структури центральної частини м. Вінниці. *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ-2018) [Електронне мережне наукове видання]: збірник доповідей*. Вінниця, Україна, 14-13 березня 2018 року.

АНОТАЦІЯ

Субін-Кожевнікова А. С. Розвиток архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів, 2020.

У дисертаційному дослідженні визначено основні етапи та розкрито характерні особливості процесу розвитку розпланувальної структури та архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Проаналізовано історіографію та систематизовано джерельну базу. Опрацьовано методика комплексного аналізу об'ємно-просторових змін архітектури м. Вінниці окресленого періоду. Встановлено передумови та визначено головні фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці. Визначено етапи розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст., зокрема розпланувальної структури міста. Визначено основні типологічні групи і стильові спрямування в архітектурі, розкрито їхні особливості. Охарактеризовано стан і визначено проблеми збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.

Ключові слова: Вінниця, етапи розвитку, розпланувальна структура, типологічні групи, стильові вирішення, проблеми збереження.

ABSTRACT

Subin-Kozhevnikova A. S. The development of Vinnytsia architecture at the end of the 19th – the first half of the 20th century. – On the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of PhD in Architecture in the specialty 18.00.01 – Theory of Architecture, Restoration of Architectural Monuments. – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Lviv, 2020.

The dissertation research defines the main stages and reveals the characteristic features of the development process of the planning structure and architecture of Vinnytsia at the end of the 19th and first half of the 20th centuries.

The research in architecture and related disciplines have been analyzed, the source base of Vinnytsia architecture has been systematized. The researches of domestic and foreign historiography have been studied in groups according the time of their writing. A comprehensive research methodology has been built using general scientific empirical and theoretical methods and special research methods, it involves staged implementation of research tasks.

The preconditions for Vinnytsia development were established among which are: landscape and climate, political and administrative, communication. The main influence factors in the architectural and urban development of Vinnytsia in the late 19th – first half of the 20th century were identified and classified: political-administrative, socio-economic, communication, natural landscape, cultural and educational and normative, which had various degrees of influence at different periods of time. The stages were determined in the city development in general and in the formation of the planning structure, particularly, by analyzing cartographic

materials considering the influence factors: Stage I (1871 – 1899th years) Stage II (1900 – 1919th years) Stage III (1920 – 1955 years).

The main typological groups of the buildings under study were identified by their characteristic features: functional purpose, topological characteristics, plan form, facade decision; their features are exposed at each stage of development.

The stylistic features of Vinnytsia architecture were analyzed in the chronological framework of the city development stages. Stage I – the architecture marked by the stylistic directions of historicism (classical, romantic, rational direction) Stage II – the architecture of the modern era (retrospective, national and romantic, rational direction, modern) Stage III – stylistic pluralism in the architecture (constructivism, rationalistic direction, non-classical reminiscence).

The development and trends of Vinnytsia monument protection have been analyzed. The state and problems of preserving the architectural and urban planning heritage of Vinnytsia at the end of the 19th – first half of the 20th centuries have been defined which require an intersectoral approach to the solution. The role of building central part of the city in the formation of architectural and artistic image of the city has been established, which today requires implementation of regeneration measures. The list of recommendations for preserving the architectural heritage of Vinnytsia during the defined period has been formed. The need to clarify and supplement the register of monuments of architecture and urban planning has been established.

Key words: Vinnytsia, development stages, planning structure, typological groups, style decisions, preservation problems.

АННОТАЦИЯ

Субин-Кожевникова А. С. Развитие архитектуры г. Винницы конца XIX - первой половины XX ст. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 – Теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. – Национальный университет «Львівська політехніка» Министерства образования и науки Украины. Львов, 2020.

В диссертационном исследовании определены основные этапы и раскрыты характерные особенности процесса развития планировочной структуры и архитектуры г. Винницы конца XIX – первой половины XX ст.

Проанализирована историография и систематизированы архивные источники. Проработана методика комплексного анализа объемно-пространственных изменений архитектуры Винницы указанного периода. Выявлены предпосылки и определены главные факторы, влияющие на архитектурно-градостроительное развитие Винницы. Определены этапы развития Винницы конца XIX – первой половины XX ст., в частности планировочной структуры города. Определены основные типологические группы и стилевые направления в архитектуре, раскрыты их особенности. Охарактеризовано состояние, определены проблемы сохранения архитектурно-градостроительного наследия Винницы конца XIX – первой половины XX ст.

Ключевые слова: Винница, этапы развития, планировочная структура, типологические группы, стилевые решения, проблемы сохранности.

Головні фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку
Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

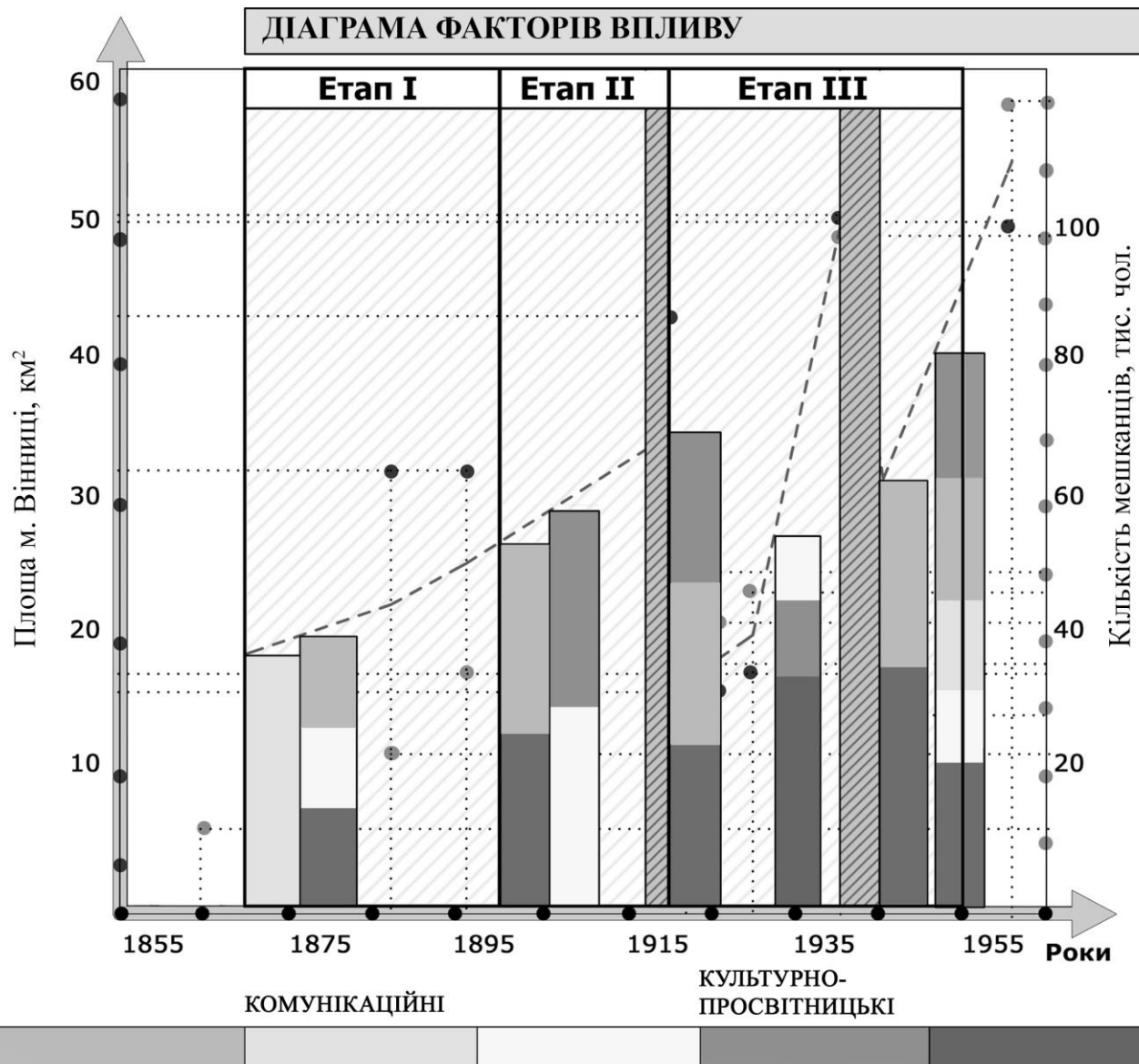
ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ

ПРИРОДНО-ЛАНДШАФТНІ
(ГІДРОГРАФІЯ, РЕЛЬЄФ, ҐРУНТИ)
ТА КЛІМАТИЧНІ

ПОЛІТИКО-
АДМІНІСТРАТИВНІ

СОЦІОКУЛЬТУРНІ

КОМУНІКАЦІЙНІ
(ТОРГОВІ ШЛЯХИ)

СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНІ

ПРИРОДНО-
ЛАНДШАФТНІ

ПОЛІТИКО-
АДМІНІСТРАТИВНІ

Миколаївський проспект
(сучасна вул. Соборна), початок XX ст.
(ВОКМ. Ф. 1594. Кв. 13834)

Зруйновані будівлі на вул. Леніна
(сучасна вул. Соборна), 1944 р.
(ВОКМ. Ф. 1626. Кв. 12634)

Забудова вул. Леніна
(сучасна Соборна), 1956 р.
(ВОКМ. Ф.1298. Кв. 10567)

Етапи формування розпланувальної структури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Етап I (1871 – 1899-ті рр.)

Введено в дію нові правила планування та регулювання забудови, розпочато раціональне розпланування нових кварталів.

Етап II (1900 – 1919-ті рр.)

Поширюється регулярна квартальна забудова у західному та північно-східному напрямках, перетворюється архітектурно-містобудівний простір.

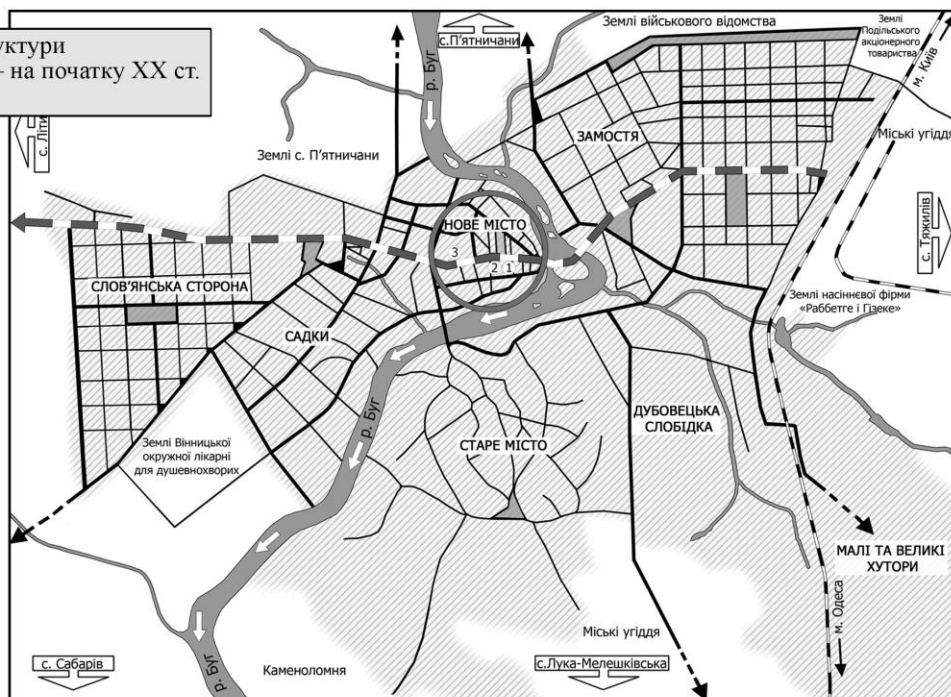
Етап III (1920 – 1955-ті рр.)

Відзначено функціональне зонування територій та поширення міської забудови у північному та північно-східному напрямках.

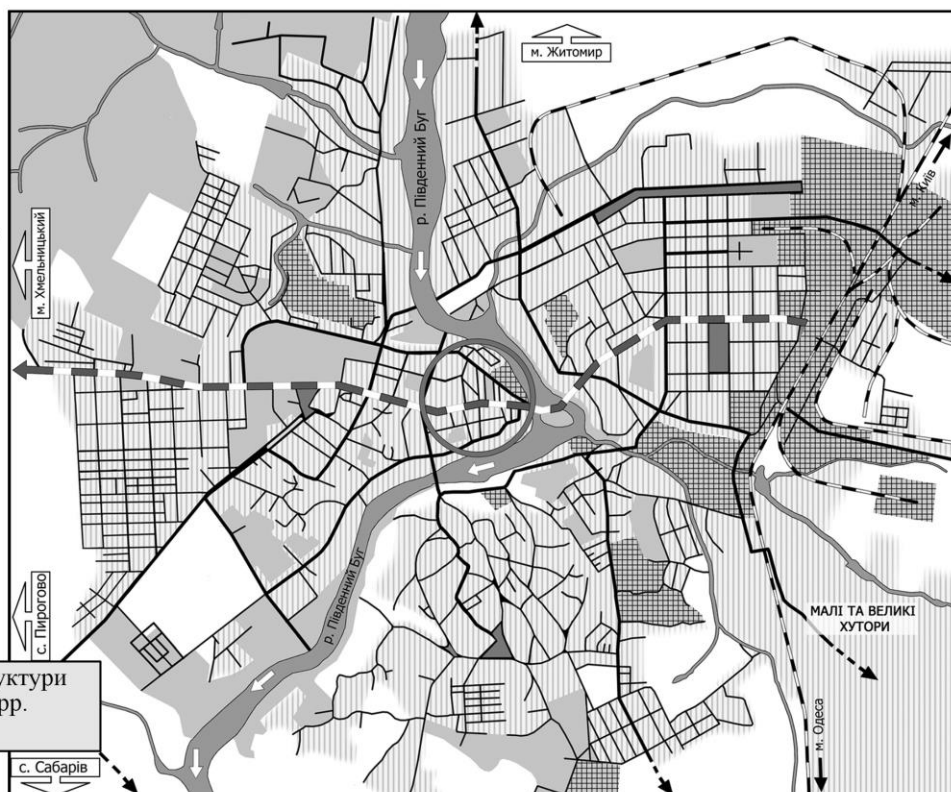
Зміни розпланувальної структури м. Вінниці наприкінці XIX – на початку XX ст.
(за планом 1915 р.)

Умовні позначення:

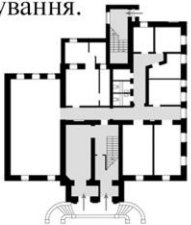
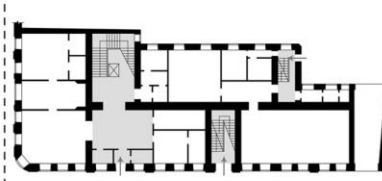
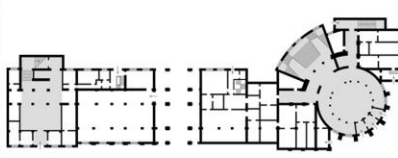

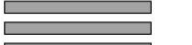
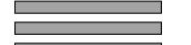
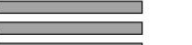

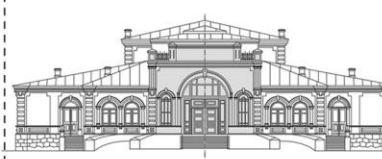

- Міська забудова
- Сельбищні території
- Виробничі території
- Ландшафтні та рекреаційні території
- Річки та водойми
- Площі міста
- Мережа вулиць
- Залізничні дороги
- Головна композиційна вісь
- Другорядна композиційна вісь
- Природно-композиційна вісь
- Територія історичного центру
- ① Комплекс єзуїтів (XVII-XVIII ст.)
- ② Кляштор домініканців (XVII-XVIII ст.)
- ③ Кляштор капуцинів (XVIII ст.)

Зміни розпланувальної структури м. Вінниці у 1920 – 1955-х рр.
(за планом 1950-х рр.)

Розвиток архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Етап I (1871-1899-ті рр.)		Етап II (1900-1919-ті рр.)		Етап III (1920-1955-ті рр.)	
ТИПОЛОГІЧНІ ГРУПИ БУДІВЕЛЬ					
За основною функцією	Житлові будівлі: особняки, будинки садибного типу, гарнізонні житлові будівлі, прибуткові будинки, готелі.	Громадські будівлі та інші типи нежитлових споруд: адміністративні, культурно-освітні, фінансові, медичні, транспортні, комунального господарства, сакральні.		Збільшення функціонально-типологічних груп об'єктів архітектурної творчості. » Зникають з типологічного переліку сакральні споруди, прибуткові будинки та особняки.	
	За топологічною характеристикою	 Тип А (64 об'єкта)	 Тип Б (29 об'єктів)	 Тип В (17 об'єктів)	
За планувальним вирішенням	Прості конфігурації планів (Тип 1). Коридорна, анфіладна, змішана схема планування. 	Ускладнюється конфігурація плану (Тип 2, Тип 3). Характерними є плани складної форми (Тип 4). 		Житлові будинки - прості конфігурації планів (Тип 1). Громадські будівлі - плани складної форми (Тип 2, Тип 4). 	
	Особняк, вул. Арх.Артинова, 21. План 1-го поверху (креслення автора ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.186).	Готель «Савой», вул. М. Оводова, 36. План 1-го поверху (креслення автора, ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, м. Київ).		Будинок організації, вул.Соборна, 70/18. План 1-го поверху (креслення автора, ТОВ «Діпроцивільпромбуд», м.Вінниця)	
За поверховістю					
За композиційним вирішенням	Рівноакцентна (Тип I), центрально-осьова (Тип II) композиція фасаду. Асиметрія кутових будівель (Тип V). 	Симетрична центрально-осьова (Тип II) та асиметрична (Тип V) композиція фасаду. 		Симетрична центрально-осьова (Тип II), трьохосьова (Тип IV) композиція фасаду. Асиметрія кутових будівель (Тип V). 	
	Прибутковий буд., вул. Соборна, 37/2 (креслення автора, Департамент архітектури та містобудування ВМР)	Народний дім, Тюремна площа (креслення автора, ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.18)		Житловий будинок, вул. Соборна, 81 (креслення автора, Вінницька філія ДП «НДПроектреконструкція»)	
СТИЛЬОВІ СПРЯМУВАННЯ В АРХІТЕКТУРІ					
Неоренесанс	Ретроспективний напрям		Неокласицистичні ремінісценції		
Еклектика	 1		 2		
Неоготика	Національно-романтичний напрям				
Неороманіка	«Цегляний стиль»		Раціоналістичний напрям		
Неоросійський	«Цегляний стиль»		Раціоналістичний напрям		
Народний романтизм	Раціональний напрям		Конструктивізм		
«Цегляний стиль»	«Цегляний стиль»		Раціоналістичний напрям		
1 Колишня будівля Міської думи вул. Соборна, 67 (Фото автора)	2 Колишній будинок організації вул. Соборна, 70/18 (Фото автора)		Інтернаціональний модерн		

Підписано до друку 28.02.2020 р.
Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 1,16.
Тираж 100 прим. Зам. №150374

Віддруковано ПП «Едельвейс і К»
21100, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 17
Тел. +38 (0432) 55-03-33

Свідоцтво про внесення субекта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3736